

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Луцький район
Луцька міська територіальна громада
Департамент освіти Луцької міської ради
Центр професійного розвитку педагогічних працівників
Луцької міської ради
Комунальний заклад
«Луцький навчально-реабілітаційний центр Луцької міської ради»

Пізнаємо довкілля –
читаємо, вивчаємо, досліджуємо

Навчально-методичний посібник

Ройко Наталія Іванівна
Стасюк Людмила Павлівна

Луцьк 2024

«Пізнаємо довкілля – читаємо, вивчаємо, досліджуємо»: навчально-методичний посібник Стасюк Л.П., Ройко Н.І. Луцьк, 2024. 69с.

Рецензенти:

1. Буднік Світлана Василівна. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкового навчання ВНУ імені Лесі Українки.
2. Огородник Ірина Іванівна – заступник директора Луцького Навчально-реабілітаційного центру, вчитель – методист, відмінник освіти України.

Стасюк Людмила Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти ВНУ імені Лесі Українки.

Ройко Наталія Іванівна – вчитель географії КЗ «Луцький НРЦ Луцької міської ради».

Навчально-методичний посібник «Пізнаємо довкілля – читаємо, вивчаємо, досліджуємо».

У навчально-методичному посібнику з'ясовано поняття «компетентність» і обґрунтовано необхідність формування у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами природознавчої компетентності. У збірник увійшли літературні, музичні, художні твори, українських і зарубіжних митців, пізнавальні малюнки, ребуси, які можна використовувати під час вивчення предметів природничого циклу.

Видання стане у нагоді педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти педагогічних спеціальностей та всіх, хто любить пізнавати довкілля.

У посібнику з'ясовано поняття «компетентність» і обґрунтовано необхідність формування у здобувачів освіти з особливими освітніми потребами природознавчої компетентності. У збірник увійшли літературні та музичні художні твори, картини українських і зарубіжних митців, пізнавальні малюнки, ребуси, які можна використовувати під час вивчення предметів природничого циклу. Авторами підібрані творчі завдання і вправи, що сприяють розвитку спостережливості і фантазії здобувачів освіти, дають змогу зацікавити, мотивувати та підсилити увагу дітей, активізувати рухову та творчу активність, дрібну моторику, сформувані природознавчу компетентність. Посібник містить розробки уроків з використанням матеріалів, що наочно демонструють можливості застосування їх на практиці. Навчальний матеріал підібраний у відповідності до інтегрованого курсу ЯДС за Типовою освітньою програмою Савчин О. Я., концепції Нової української школи. Дидактичні матеріали підібрані у відповідності до навчальних програм для дітей з ООП: порушеннями мовлення, зору, опорно-рухового апарату та інтелектуального розвитку. Видання стане у нагоді педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти педагогічних спеціальностей та всіх, хто любить пізнавати довкілля.

Схвалено Методичною радою КЗ «Луцький навчально-реабілітаційний центр Луцької міської ради» (протокол № 3, від 30. 12. 2023р.)

Зміст

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Природознавча компетентність як особистісне надбання дитини з особливими освітніми потребами.

1.2. Мистецтво як засіб формування природознавчих компетентностей здобувачів освіти.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

2.1. Використання творів художньої літератури під час вивчення предмета «Я досліджую світ»

2.2. Методичний інструментарій організації різних форм навчання здобувачів освіти

Список використаних джерел.

Додатки

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Природознавча компетентність як особистісне надбання дитини з особливими освітніми потребами.

Як завжди початкова освіта являє собою фундамент освіти і розвитку особистості і до неї висуваються вимоги щоб ефективно реалізувати освітній процес, забезпечити умови для навчання, опанування дітьми ключовими компетентностями у закладах освіти.

У сучасному світі людина повинна володіти такими якостями, як вміння постійно вчитися, логічно мислити, самостійно приймати раціональні рішення, бути мобільною. Для здобувачів початкової освіти провідною діяльністю виступає навчання. Основною метою початкової ланки освіти є всебічний гармонійний розвиток особистості у процесі формування в дітей бажання вчитися, мотивації, розвитку мовленнєвих, читацьких, обчислювальних, природоохоронних умінь, навичок здорового способу життя у довкіллі. Здобувачі початкової освіти не лише засвоюють знання, уміння, навички, ціннісні орієнтири і накопичений досвід, а й учаться ними користуватися щоденно у закладі освіти, під час підготовки до уроків та у побуті.

У Концепції Нової української школи «випускник нової школи – особистість, патріот, інноватор. Освічені українці всебічно розвинені, відповідальні громадяни, здатні до ризику та інновацій» [42]. Разом з тим, серед 10 ключових компетентностей містяться «основні компетентності у природничих науках і технологіях», які включають «наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності; уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати» [42].

У роботах українських вчених (О. Антонова, Т. Байбара, Н. Бібик, С. Вітвіцька, І. Драч, І. Зязюн, О. Пометун, О. Савченко, Н. Сидорчук) значна увага приділяється прикладним аспектам впровадження в освіту компетентнісного підходу.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «компетентність» характеризується як добра обізнаність, що ґрунтується на достатньому рівні знань у певній галузі; кваліфікованість [18, с. 445]. «Енциклопедія освіти» визначає поняття компетентність у освіті як певні питання, в яких людина орієнтується і вміє ними оперувати при потребі. Зарубіжні джерела потрактовують компетентність як: «здатність до ...», «комплекс умінь», «умілість», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність» тощо. Компетентність - це комплекс знань, навичок, вмінь, уявлень та особистісних якостей, які дозволяють ефективно вирішувати завдання в певній сфері або конкретній діяльності. Це не лише теоретичні знання, але й здатність успішно застосовувати їх у реальних умовах.

У дидактиці компетентність подається як оволодіння знаннями і навичками. «Компетентність – це якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [52, с. 192].

З позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань та власного досвіду. Компетентнісний підхід не заперечує значення теорії, але він акцентує увагу на здатності використовувати здобуті знання у повсякденні.

Як бачимо, у змісті тлумачень дефініції «компетентність» ученими відсутній єдиний підхід до характеристики цього феномену. Розкриємо поняття «компетентність» з позиції деяких авторів. Компетентність визначають як «здібність особистості» (А. Новіков), «здатність особистості» (С. Бондар), «якість особистості» (В. Бондар) тощо. С. Вітвицька визначає компетентність як специфічну здатність особистості до продуктивної діяльності у конкретній предметній галузі, яка включає вузько спеціалізовані знання, уміння і навички, досвід їх використання у реальному житті, відповідальне ставлення до виконання виробничих функцій [4, с. 54]. К. Климова звертається до компетентності як до «результату набуття компетенцій, особистісної характеристики фахівця», визначаючи компоненти поняття через знання, уміння, навички, здобутий фаховий досвід, рефлексії на результати власної професійної діяльності [16, с. 32]. Н. Бібік, вважає, що компетентність представляє освітні результати, які

досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в інституційному культурному контексті [2, с. 46]. О. Дубасенюк, Н. Сидорчук розглядають компетентність: як набуту характеристику особистості, що сприяє успішному входженню дітей у життя сучасного суспільства, та як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь, навичок на формування та розвиток в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід. [12, с. 410; 11, с. 39]. Деякі науковці розглядають «компетентність» як інтегративну сукупність якостей особистості, які виникають в результаті набуття досвіду діяльності в певній сфері життя. У Державному стандарті початкової освіти поняття «компетентність» вживається у тлумаченні: «компетентність – набута у процесі навчання, інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» [28, с. 2].

У Концепції Нової української школи зазначається, що «компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [42; 97].

Ключові, загальнопредметні і предметні компетентності чітко структуровані, знаходяться у визначеній ієрархії і підпорядковуються одна одній. Опанування ключовими компетентностями є комплексним процесом, що формує в учнів систему загальнопредметних компетентностей.

Серед основних ключових компетентностей, зазначених у Концепції Нової української школи, виділяємо наступні: «наукове розуміння природи і сучасних технологій, здатність застосовувати його в практичній діяльності (уміння спостерігати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати) та екологічна грамотність і здорове життя (уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини)» [42].

Нам імпонує думка В. Шулдик, що компетентність – це співвідношення між знаннями і практичними діями, що проявляється здатністю до діяльності в

реальних життєвих ситуаціях на основі набутих знань. Учений розглядає їх «як можливість встановлення зв'язку між знаннями і ситуацією, а в ширшому розумінні – як здібність знайти, виявити процедуру (знання і дію), що придатна для розв'язання проблеми» [70, с. 20]. Компетентність є ключовим поняттям освітнього процесу і орієнтована на результат навчання. Компетентність не зводиться тільки до знань, умінь і навичок, оскільки включає в себе ще й мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний, поведінковий і соціальний складники [58].

Формування компетентностей залежить від способу організації засвоєння знань, оскільки головним є не обсяг або міцність знань, а те, «як організовані індивідуальні знання, наскільки вони надійні в якості основи для прийняття ефективних рішень відносно тієї чи іншої конкретної ситуації» – акцентує Л. Хомич [70, с. 57]. Окрім сукупності знань, компетентність охоплює низку загальних навчальних і пізнавальних умінь.

Діяльнісний підхід може бути реалізований тільки в процесі залучення здобувача початкової освіти з особливими освітніми потребами до активної діяльності, тобто в процесі виконання ним певних операцій, дій і завдань. Освітня діяльність людини спрямована на засвоєння знань, умінь і навичок і поєднує сукупність дій та операцій, які виконує людина. Виконання певних практичних дій неможливе без мисленневих операцій і розуміння необхідності або потреби в означеній діяльності, що і сприяє розвитку компетентності людини у певній життєвій сфері.

Учень у процесі навчання опановує багатьма компетенціями. «Сформована предметна компетентність – це інтегральна категорія, яка включає сукупність ціннісних орієнтацій, знання, уміння, різні способи і рівні навчальної діяльності, а також досвід, що закладаються в межах конкретного навчального предмета» [63, с. 70].

У Державному стандарті початкової загальної освіти зміст поняття «предметна компетентність» вживається у такому значенні: «це освоєний учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності,

пов'язаної з набуттям нового знання, його перетворенням і застосуванням» [26, с. 2].

Компетенцію розуміють як здатність особистості розв'язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей. Компетентнісний підхід усе більше цікавить науковців в контексті реалізації мети і завдань початкової освіти, яка має не стільки дати знання, а підготувати дитину до життя, яка розуміє і знає свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, здобувачі початкової освіти з особливими освітніми потребами зможуть адекватно поводитись у природному довкіллі під час екскурсій та прогулянок, доглядати за рослинами, тваринами.

Формування екологічної компетентності здійснюється за допомогою екологізації змісту навчальних предметів, організації позакласної роботи, використання інтерактивних технологій та інноваційних методик, а також різних форм навчання у природному довкіллі.

Компетентність також може бути динамічною, оскільки вона розвивається та змінюється в процесі навчання та набуття досвіду. Важливою характеристикою компетентності є її контекстуальність - здатність застосовувати знання та вміння в конкретних ситуаціях та повсякденних робочих умовах.

Серед компетентностей природознавча є основоположною, якою має оволодіти дитина з особливими потребами в результаті вивчення природознавства. Для нас найбільш доцільним є тлумачення природознавчої компетентності у Державному стандарті початкової загальної освіти, яке визначається як «особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина – природа» [26, с. 2].

У працях сучасних учених означені різнопланові підходи до визначення сутності поняття «предметна природознавча компетентність» і методики її

формування у здобувачів початкової освіти. Зокрема, означена проблема знаходить своє відображення у дослідженнях І. Андрусенко, Н. Борисенко, Л. Кузнецової, Л. Савлущинської, Н. Смолянук, С. Табальчук та ін. Значна увага приділяється методам, засобам формування предметної природознавчої компетентності в учнів початкової освіти. Компетентність - це комплекс знань, навичок, умінь та особистісних якостей, які дозволяють ефективно вирішувати завдання в певній сфері діяльності чи конкретному контексті. Це не просто набір теоретичних знань, але і здатність успішно застосовувати їх у реальних ситуаціях.

Природознавча компетентність дитини являє собою поєднання уявлень, знань про природне довкілля, умінь і навичок поведінки на природі, оцінних суджень та досвіду діяльності у довкіллі, що дозволяють формулювати усвідомлені дітьми судження про об'єкти та явища природи і проявляються у процесі активних практичних, дослідницьких, екологічно спрямованих дій здобувача освіти [25].

Відповідно до Стандарту і програми освітньої галузі «Я досліджую світ» для 1-4 класів, природознавчу компетентність утворюють такі структурні компоненти: ціннісний, когнітивний, діяльнісний.

Ціннісний складник предметної природознавчої компетентності учнів – це система цінностей у сфері відносин «людина-природа» та природоохоронної практики. У структуру поняття «компетентність» входить сукупність ціннісних орієнтацій, оскільки одним із основних завдань шкільної природознавчої освіти є формувати в учнів позитивні ціннісні орієнтації до об'єктів живої природи. Важливим виховним аспектом є ставлення людини до природи як цінності в цілому і природних об'єктів зокрема [5, с. 73]. Учителю необхідно постійно підтримувати атмосферу дослідження для того, щоб пробуджувати в здобувачів освіти і у здобувачів освіти з ООП пізнавальний інтерес до вивчення природознавства та відчуття себе як важливої частини мікрокосмосу, виховувати відповідальне ставлення до природи, шанобливе ставлення до людей, які зберігають природні багатства і праці дорослих та посильної праці в природному довкіллі дітей з особливими освітніми потребами.

Когнітивний складник природознавчої компетентності учнів становлять предметні знання. Дитячі знання з природознавства є ґрунтовними та функціональними, якщо вони цілісні і структуровані у відповідну систему. Знаннєвий складник предметної природознавчої компетентності учнів повинен відповідати Державному стандарту початкової загальної освіти, сучасному стану розвитку наук про природу, інтеграції пропедевтичних знань з валеології, зоології, біології, географії, фізики, астрономії, хімії та екології, можливостям реалізації міжпредметних зв'язків у закладах початкової освіти[47].

Вчені наголошують, що без розуміння природничих понять, без цілеспрямованої і систематичної роботи, у свідомості учнів спостерігається лише механічне запам'ятовування, а несформованість означених понять у початкових класах надалі гальмує засвоєння природничих наук у подальших класах. Засвоєння елементарних пропедевтичних понять з природи має відбуватися уже в початкових класах.

Діяльнісний складник предметної природознавчої компетентності здобувачів початкової освіти складають уміння, навички й оволодіння різноманітними способами діяльності. Учень постійно діє: слухає, спостерігає, досліджує усіма органами чуття, записує, споглядає, порівнює, тому необхідно створити умови для максимальної самостійної діяльності здобувачів початкової освіти через різноманітні форми, методи і засоби навчання, а для дітей з особливими освітніми потребами під керівництвом педагога. Діяльнісний складник предметної природознавчої компетентності учнів ґрунтується на пізнавальній активності: ведення щоденника спостережень за об'єктами і предметами довкілля; виявлення причинно-наслідкових зв'язків між життєдіяльністю людини та її впливом на природу; уміння пошуково-дослідницької, практичної та природоохоронної, екологічної діяльності, уміння порівнювати та систематизувати; стимулювання пізнавального інтересу, розвитку логічного та зв'язного мовлення.

Таким чином, предметна природознавча, як і екологічна, компетентність дітей з особливими потребами – це особистісна якість, яка характеризується сукупністю мотивів, ціннісних орієнтацій, знань, умінь, навичок з

природознавства і формує здатність розв'язувати пізнавальні, проблемні і практичні задачі у сфері відносин «людина-природа». Набуття учнями системи знань, умінь та навичок спрямовано на формування їхньої компетентності, тому предметну природознавчу компетентність і шляхи її формування слід розглядати і як результат навчання природознавства здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами. Формування екологічної компетентності у навчальних закладах - це важливий крок у напрямку сталого розвитку суспільства. Щоб стати екологічно компетентними громадянами, учні повинні отримати знання про природу, розуміти проблеми навколишнього середовища та розвивати навички для їх вирішення.

Формування природознавчої компетентності здійснюється на уроках, в позаурочній та позакласній діяльності з урахуванням специфіки навчального предмета і залежить від певних умов: природне розвивальне середовище; спілкування дітей з об'єктами природи; активна діяльність учнів у природі (посильна праця у природі для дітей з особливими освітніми потребами), яка у поєднанні із спостереженнями, практичними роботами, природоохоронною та екологічно спрямованою діяльністю забезпечить формування компетентності у здобувачів освіти.

В початковій ланці освіти формування природознавчої компетентності здобувачів вимагає від педагогічного працівника оновлення матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, підбору ефективних методів навчання і виховання, обов'язкового врахування індивідуальних особливостей і психофізичних можливостей дітей. Сучасні умови вимагають від педагога збалансованого використання традиційних та інноваційних методів; своєчасної саморефлексії та корекції роботи; регулярних моніторингових відстежень якості знань здобувачів; поглиблення диференціації навчання, використання передових освітніх технологій для розвитку компетентного здобувача освіти.

О. Савченко, підкреслює, що педагогічний працівник під час методичної розробки уроку, має враховувати крім навчальної, виховної, розвивальної ще й мотиваційну функцію навчання. Під час навчання учня з особливими освітніми потребами формувати вміння використовувати не лише підручник, зошит з

друкованою основою, а й інтернет джерела, досвід та власні спогади після прогулянок та екскурсій.

У своїх працях В. Сухомлинський розкриває багато джерел розумового розвитку дітей, основним із них вважає природу, яка стимулює сприймання, розвиває логічне мислення дітей, удосконалює навички початківця-дослідника, конкретизує вміння робити загальні висновки після проведених досліджень, досвіду власної практичної роботи на грядці, городі на підвіконні, тощо.

Мета природничої освіти у Новій українській школі полягає у формуванні у здобувачів початкової освіти за допомогою освітніх засобів системи природничих знань та здатності використання їх у практичній діяльності, створенні уявлення про наукову картину Космосу, формуванні екологічного світогляду й еколого доцільної та природоохоронної поведінки дитини у природному довкіллі.

«Я досліджую світ» в початковій ланці освіти є першою сходинкою до формування цілісної картини світу і відіграє важливу роль у становленні особистості дитини, розвитку її пізнавального та наукового інтересу. За Державним стандартом початкової освіти, «метою є формування природознавчої компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики» [26, с. 4].

Досягнення зазначеної мети конкретизується виконанням наступних завдань: «виховання соціально активної особистості; формування природничо-наукової картини світу; розвиток розумових здібностей, емоційно-вольової сфери, пізнавальної активності та самостійності; забезпечення єдності інтелектуального та емоційного сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю; засвоєння традицій українського народу у відносинах людини з природою; оволодіння доступними способами пізнання предметів і явищ природи та суспільства» [54, с. 4-5].

Мета природничої освітньої галузі досягається шляхом постановки й реалізації освітніх, розвивальних, виховних і корекційних цілей. Освітні цілі

передбачають формування системи понять про явища природи, взаємозв'язки між ними; предметних умінь на основі засвоєних природознавчих знань; застосування спеціальних методів пізнання довкілля (спостереження, дослід, практична робота).

Розвивальні цілі спрямовані на розвиток розумових здібностей здобувачів освіти, що відбувається через оволодіння уміннями розумової діяльності: сприймання, логічне мислення, уява, творчість, пам'ять, мовлення, а також на розвиток емоційної сфери дітей; їхньої пізнавальної активності й самостійності; здатності до творчості, спілкування.

Виховні цілі пов'язані з вихованням особистісних якостей кожної дитини, її екологічної культури, адекватної поведінки, етичних, естетичних норм і загальнолюдських цінностей у ставленні до навколишнього світу, бажання охороняти природу рідного краю.

Корекційні цілі навчання спрямовуються на підвищення рівня розвитку дитини з особливими освітніми потребами шляхом максимального подолання порушених психічних структур, процесів, функцій здобувачів початкової освіти.

Освітні програми повинні включати елементи екології, вивчення природних екосистем, причини забруднення довкілля та шляхи його запобігання. Важливо також виховувати в учнів екологічну свідомість, починаючи з початкових класів. Здобувачі освіти повинні розуміти взаємодію людини із природою, а також вплив своїх дій на екосистему.

Реалізація проектів та практичних завдань з екології сприяє не лише отриманню теоретичних знань, але й розвитку навичок аналізу та прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Залучення учнів до дієвих заходів, таких як прибирання територій чи участь у проектах з відновлення екосистем, сприяє формуванню позитивних ставлень до природи.

Необхідно також враховувати екологічний аспект у всіх предметах, щоб інтегрувати ці цінності у всі сфери навчання. Освітній процес повинен сприяти розумінню того, що кожен учасник суспільства має відповідальність за довкілля, і лише спільними зусиллями ми можемо забезпечити його збереження для майбутніх поколінь.

Формування екологічної компетентності у сучасних учнів – це більше, ніж просто навчання фактам про природу. Це процес, спрямований на розвиток у них глибокого розуміння взаємозв'язку між людством і природою, а також відповідального ставлення до навколишнього середовища.

«Я досліджую світ» має на меті розкриття наявних зв'язків між живою й неживою природою і пояснення впливу всіх компонентів навколишнього середовища на життя людини, а сам навчальний предмет слугує основою для вивчення природничих дисциплін у подальшому.

Отже, природознавство – це інтегрований навчальний предмет, який ґрунтується на системі природознавчих знань, сукупності предметних умінь. Навчання природознавства в закладі освіти має здійснюватися з урахуванням інтеграції з іншими навчальними дисциплінами.

1. Інтеграція природничих тем у навчальні предмети: важливо включити аспекти природознавства та екології у різноманітні предмети, щоб учні могли бачити, як ці теми пов'язані з різними аспектами життя. Наприклад, вивчення екологічних впливів у математиці чи літературі.

2. Практичні вправи та експерименти: організація польових робіт, вивчення природних екосистем, водних та повітряних об'єктів дозволяє здобувачам освіти безпосередньо взаємодіяти з природою та отримувати практичні навички.

3. Проекти з екологічною спрямованістю: створення проектів, спрямованих на вирішення конкретних проблем довкілля у місцевій громаді, мотивує учнів приймати активну участь у збереженні природи.

4. Інформаційна грамотність: навчання учнів критично оцінювати інформацію про екологічні питання, розуміти наслідки різних дій для природи та людського здоров'я.

5. Стимулювання екологічної свідомості та формування природничої компетентності: важливо виховувати в учнів почуття відповідальності за довкілля та надавати їм можливість виражати свої ідеї та ініціативи з охорони природи.

При вивченні природознавства, учні опановують пропедевтичними знаннями, які будуть основою для подальшого формування цілісної системи знань про світ природи та довкілля. Освоєння природознавства у початкових класах сприяє цілісному й гармонійному розвитку особистості здобувача початкової освіти, формуванню відповідального та бережливого ставлення до природи, навичок дослідницької, трудової, природоохоронної та пізнавальної діяльності. Освітня природознавча діяльність в початкових класах навчає учнів та учнів з особливими потребами переживати за природу рідного краю, бачити її різноманіття, впливає на емоційний внутрішній світ дитини, сприяє розвитку екологічної культури, формує природознавчу компетентність.

Надбання природознавчої компетентності здобувачем початкової освіти потребує оновлення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, а саме створення нових підручників, методичних розробок, посібників, дидактичних матеріалів, засобів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Формування природознавчої компетентності у учнів здійснюється на основі використання краєзнавчого матеріалу, сучасних освітніх технологій (розвивальне навчання, навчання у парах, використання комп'ютерних технологій), проведення експериментів, постановка дослідів, фенологічних спостережень, прогулянок, екскурсій.

Таким чином, з метою формування у здобувачів початкової освіти предметної природознавчої компетентності учителю необхідно забезпечувати реалізацію всіх змістових ліній предмета, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти; навчальну діяльність здобувачів початкової освіти варто спрямовувати на розвиток спостережливості, формування світоглядних уявлень учнів, дослідницьких умінь, практичних навичок, екологічної культури, активно використовувати можливості поза аудиторної та позакласної роботи для формування в учнів, а особливо з особливими освітніми потребами, цілісної картини світу та усвідомлення себе частиною всесвіту.

1.2. Мистецтво як засіб формування природознавчих компетентностей здобувачів освіти.

Мистецтво є однією з форм універсальної комунікації, яка дозволяє знижувати втому та напругу в організмі учня. За допомогою правильно підібраних мистецьких творів посилюється зацікавленість, покращується їх емоційний стан. Художні, літературні та музичні твори активізують приховані можливості головного мозку, дозволяють емоційно розфарбувати навчальний процес, налаштовують на оптимальний лад. Відповідно - знижується психофізичне навантаження, а це, в свою чергу, сприяє кращому засвоєнню навчальної інформації.

Навчання учнів з ООП ґрунтується на їх психо-соматичних можливостях і здібностях, що є невід'ємною складовою частиною формування у них природничих компетентностей; через зацікавленість учнів мистецтвом, літературою, кіно. Завдяки цьому, педагог має змогу, залучати дітей до розв'язання життєво необхідних для них, сильних завдань. Мистецькі твори, сприяють цікавому, образному сприйняттю природи в цілому, властивостей речовин, розумінню біологічних та фізико-хімічних процесів довкілля. Вони пробуджують у школярів емоційно-естетичне зацікавлення природничими науками.

Ось кілька прикладів завдань, як можна використати під час знайомства дітей із річками Волині, її заповідними територіями.

- 1) Люди, їх долі – вони як ріки. Одні бурхливі, швидкі, несамовиті, але п'єш і не можеш напиться їх життєдайної кришталево чистої води, що увібрала в себе усю міць нашої землі. А інші – тихі, спокійні, розважливі з широким і добрим серцем - біля них завжди затишно і знайдеться добре слово для всіх, бо своєї життєвої мудрості, вони набираються від кожного хто зустрічається на їх шляху.

Підберіть відповідні пари слів що описують (відповідають) характеру людини і особливостям річки, обґрунтуйте свій вибір.

<i>Річка</i>	<i>Людина</i>
<i><u>Рівнинна</u></i>	<i>Смілива</i>
<i>Поріг</i>	<i><u>Спокійна</u></i>
<i>Гірська</i>	<i>Наполеглива</i>

<i>Водоспад</i>	<i>Дружелюбна</i>
<i>Притоки</i>	<i>Швидка</i>

2) Але незалежно від величини, швидкоплинності характеру течій, хімічних властивостей їх вод; усі вони життєво необхідні нам – вони дають життя.

На дошці, висять репродукції картин із зображенням природних об'єкти, які можуть бути витоком річки («Джерело» Деяна Трайковича; «Озеро» - О. Кузнецова; «На болоті в Погребях» І. Цюпка) та умовні знаки якими їх позначають на топографічних картах.

Спробуйте здогадатись, що може бути початком (виток) річки, а підказкою, для вас, будуть загадки про ці водні об'єкти. Знайдіть відповідне зображення на картинах.

- ❖ Не море і не земля,
Кораблі не плавають
І ходити не можна. (Болото)
- ❖ Стоїть корито повне води налито. (Озеро)

А що ще може стати початком річки?

Так, дійсно, із маленького джерельця бере початок велика річка. А із маленької дитини – виросте хороша людина, достойний громадянин своєї держави. Як і в річки, на шляху людини, бувають траплятися перешкоди, які вона зможе успішно подолати завдяки своїй наполегливості, працелюбності, з допомогою добрих людей. Ось як це описує В. Назарук у вірші «Джерельце».

Джерельце з-під каменю пробилось,
Потічок сховався в берегах,
А йому напевно і не снилось,
який він пробігти має шлях.
Що із нього крихітки-малечі,
Виросте розхристана ріка
І тоді, і він розправить плечі,
Вдаючи міцного козака.

Так в житті буває, що людина,
Немічна, коли вона одна,
А коли багато – вже родина...
«Миць у гурті» - кажуть не дарма.

Якщо ми разом – то здолаємо будь-які перешкоди, що траплятимуться на шляху. Як людина разом із друзям стає сильнішою, так і річка, завдяки своїм притокам, повноводнішає. Разом це – потужна сила, що здатна приносити користь довкіллю.

3) *Кількість річок по всій етнічній українській території сягає 30 тис. Без оспівування річок неможливо уявити український фольклор. Особливо це помітно у піснях, переказах, прислів'ях.*

Давайте і ми, здійснимо мандрівку у світ чарівної осінньої природи на береги кількох волинських річок. Спробуйте розгадати ребуси і дізнатись, що ж це за річки. (Використовую генератор ребусів <http://rebus1.com>).

В. Струцюк. «Чорногузка».

Як, скажи не дивуватись!
Де таке ще бачив світ,
Аби річку чорногузи
Переходили у брід!
А вона! А їй байдуже!
Крила в птаха узяла,
Вирвалася до схід сонця
Й полетіла від села
А під вечір, в очереті
Зупинилася на мить,
Поцікавилась линами:
Хто як виріс,
Хто де спить?
Завернула ненароком
До сусіднього села
Так від стану Білостоку

Аж до Стиру прибула.

Прип'ять, Стохід – дві ріки (так говорять на поліссі), що утворюють сотні русел та порослих очеретом островів – «Українська Амазонія».

Сто вигонів, сто пошуків путі

На ясні зорі і на тихі води.

Крізь болота, та через незнані броди

Утверджуються руслами в своїм бутті.

На декілька хвилин забудьте про гамір та неспокій нашого життя, пориньте у спокій прадавньої природи та місця нашої сили. Помилуйтеся красою цього таємничого краю, що дісталась нам у спадок і вслухайтеся у слова І. Франка, які поклали на музику учасники гурту Двоє в каное.

Відео. Гурт Двоє в каное, пісня «Човен».

- 4) В межиріччі цих двох річок розташована найбільша заповідна територія волинського полісся – національний парк «Прип'ять – Стохід». Рідкісні види птахів та червонокнижні рослини, тварини, унікальні краєвиди – це все тут. Загальна площа парку становить 39 тисяч га, на півночі він межує з Республікою Білорусь.

Перегляньте відео «Червонокнижні тварини нацпарку Прип'ять – Стохід», знайдіть малюнок-розмальовку рідкісних тварин які найбільше сподобались вам. Розфарбуйте їх.

Успіх людини в будь-якому виді діяльності визначається її здібностями та відповідними особистісними якостями. На основі психолого-педагогічних досліджень окреслюються загальні здібності учнів, які необхідні для продуктивної навчально-пізнавальної діяльності та зона найближчого їх розвитку. Це враховується при підборі змісту, форм, методів викладання предметів природничого спрямування учнями з ООП. Використання інтегрованих методів навчання із залученням мистецьких творів, дозволяє ставити і реалізовувати конкретні пізнавальні цілі, забезпечує індивідуалізацію і диференціацію навчання та особистісне залучення в освітній процес усіх дітей. Практична спрямованість, матеріалу, що вивчається в кінцевому підсумку, веде

до розвитку екологічних компетентностей усіх здобувачів освітніх послуг у відповідності до їх можливостей.

На мою думку, створення позитивного емоційного настрою на заняттях, є одним із найсильніших і найвірніших способів пробудити, підтримати інтерес до здобуття знань в учнів з ООП. Я глибоко переконана, що однією з головних ланок у цьому ланцюжку природничих досліджень має бути твердження відомого українського психолога С. Л. Рубінштейна: «Важливо, щоб людина, зіткнувшись із суперечливими фактами, що породжують запитання, здивувалася, «емоційно» загорілася цим питанням, щоб незрозуміле викликало в неї емоцію здивування...».

Так, без людських емоцій ніколи не було, немає і не може бути переможного пошуку істини.

Твори художньої літератури, позитивно впливають на розвиток уяви учнів і вміння висловлювати оригінальні ідеї, удосконалюють їх образне мислення.

Нікого не залишає байдужим вдало підібраний емоційний ліричний початок заняття та показ практичного застосування досліджуваних речовин, явищ, їх значення в житті та побуті. Ліричний початок уроку, незвичайність вступу, використання матеріалу, що відповідає духу часу, виступають в якості ключа під назвою «інтерес». Підбираючи матеріал, який буде своєрідним прологом до уроку, прагну, щоб він прищеплював дітям моральність, гуманізм, повагу до природи, почуття патріотизму, знайомив із світом професії.

На всіх своїх уроках я не забуваю про особливий психічний стан учнів в умовах воєнного стану. Тому, використовую яскраві художні ілюстрації, фотографії, музичні твори, картини, моделі, прилади, малюнки. Особливі вимоги відносяться до інтонації, тону, гучності, темпу, образності, виразності та грамотності мовлення вчителя.

Навіть окремі фрагменти з літературних творів, прочитаних на уроках ЯДС, несуть навчальне навантаження і розвивають творчі здібності дітлахів. В цей час – найбільш непосидючі та ті, що мають нестабільну психіку замовкають, а в очах, здавалося б, найбільш відсторонених з'являється іскра інтересу, коли вони чують такі поетичні рядки Олександра Олеся.

Небо з морем обнялося,
море в небі розлилося..
Цілий світ вони забули
і в тумані потонули.

Або:

Котяться хвилі і грають,
Сиплють на берег піски.
Ледве пісні проспівують,
Чуєш — шепочуть казки.

Вони завзято висловлюють свої здогадки у відповідь на моє запитання: *«Які природні процеси можна ототожнити з цими віршованими рядками?»*

Що це? Суть яких природніх явищ описав автор у своїх рядках? Які природні процеси та фізичні властивості речовин, лежать в основі цих поетичних картин?

А хіба можна залишитись відстороненим, коли на уроці мандруєш з улюбленими героями мультсеріалу «Пінгвіни із Мадагаскару» (англ. The Penguins of Madagascar) – виробництва компанії «Nickelodeon» и «DreamWorks Animation SKG», чи Лукашем та Мавкою із мультфільму «Лісова пісня» - знайомишся із умовами їх проживання, шукаєш помилки у розповідях.

Моя оповідь буде неповною якщо хоча б кілька слів не скажу про використання на уроках музичних творів. Чому це так важливо?

Як стверджував у трактаті «Про душу» Арістотель: «Музика має не тільки лікувальний ефект, завдяки якому за допомогою катарсису вона знімає навіть найважчі психологічні переживання і педагогічні. Вона є проявом гармонії космосу, завдяки якому людина досягає внутрішню гармонію та рівновагу»
Особливо актуально це у наш непростий час.

Багато вчених вважають, що людський організм це - система, яка знаходиться в постійній вібрації, а музика – це та ж вібрація, тільки впорядкована. З цієї точки зору хвороба розглядається як дисонанс, що виникає через дисбаланс між нездоровим органом і здоровим організмом. А правильно підібраний музичний твір здатен привести людське тіло в гармонію.

І це - не лише класика! Пам'ятаємо, що і серед класичних творів є такі, які, незважаючи на свою світову славу і величезну художню цінність, можуть провокувати досить негативний, гнітючий вплив на дітей з ООП. Дуже часто це залежить від стану їх організму. Тому, підбираючи музичні ілюстрації до уроку, слід бути особливо уважними і зважати на такі характеристики твору як гучність і частота. Чим нижче частота і гучність музики, тим вона корисніша. Музика з медитативним ритмом 60 ударів у хвилину уповільнює бета-хвилі в головному мозку, знімає стрес, позбавляє від тривожності і нервозності. З найбільш ритмічною музикою все навпаки; постійне її прослуховування провокує підвищену стомлюваність і дратівливість, а гучність, що перевищує 80% від можливої - уповільнює реакції людини та призводить до втрати слуху. Отож, потрібно зважати на час використання, тональність мелодій та їх доцільність і взаємозв'язок з іншими моментами уроку. Так, образно-звуковим фоном при вивченні теми «Кругообіг води в природі» можуть бути відтворені звуки природи: злива, літній дощ, заметіль, буревій. Або на початку уроку варто показати кліп пісні «Над морем» у виконанні Пікардійської терції та О. Мухи. Попросити учнів відтворити почуте, висловити свою думку про події, які були передані за допомогою музики звуків. Правильно підібране музичне оформлення є важливим елементом уроку. Крім класичних творів відомих композиторів варто використовувати твори сучасних виконавців, зокрема українських. Наприклад: погода - Вівальді «Пори року», космос - гурт Спейс «Чарівний політ», ONUKA «Всесвіт», для ілюстрації природи українського полісся – балет І. Стравінського «Весна священна», М. Степаненко сюїта «Про звірів» та ін. Музичні твори емоційно налаштовують учнів на психологічний комфорт, навчальний процес перестає бути монотонним, а вчитель як диригент даного уроку, де слухаючи музику ми спілкуємося навчаємося, досліджуємо оточуючий нас світ.

Вивчаючи природу, ми торкаємося глибинної сутності людини і її місця у цьому світі. Тому, ні на мить не можна забувати простих правил життя.

Кожне заняття має залишати в душі дитини тільки позитивні емоції.

Школярі мають відчувати себе комфортно, захищено, бути зацікавленими у вашому занятті, тобто, бути щасливими – допоможіть їм у в цьому.

Жоден підручник не навчить педагога цьому, ми вивчаємо це самостійно. Це наш власний шлях до майстерності. Вона проста, але наповнює життя вчителя сенсом.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

2.1. Використання творів художньої літератури під час вивчення предмета «Я досліджую світ»

Формування природознавчої компетентності у здобувачів освіти продовжуємо із вивчення теми/розділу у 4 класі.

Змістова лінія «Природа».

Аристотель.

Пізнання починається із здивування.

В. Симоненко.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю –
Хай мовчать Америки й росії,
Коли я з тобою говорю!

М. Сорока

Усе велике починається з малого:
З краплини — дощ,
з піщиночки — гора,
З уроку — довгий шлях в знання,
Л з краю рідного — Земля.

Й. Гете

Природа — єдина книга, Кожна сторінка якої Наповнена глибоким змістом.

Планета Земля – наш дім у Всесвіті.

Як ілюстрації до вивчення космосу – використовую музичне відео «The flow of time» <https://www.youtube.com/watch?v=N2VO7gGylCE> та картин Олега Шупляка «Український космос». **Додаток**

Про які небесні тіла розповідається у творах?

Які ще небесні об'єкти ви знаєте або спостерігали на небі?

А які ще назви Чумацького шляху ви знаєте?

Як сузір'я та зорі допомагали козакам орієнтуватися на місцевості?

Хто такі чумаки?

За яким дорогоцінним товаром (корисною копалиною) вони ходили до моря?

Пригадайте мультфільм про цю подорож і вставте пропущене слово у його назві: «Як козаки .... Купували».

Н. Карпенко «Сузір'я Ведмедиці»

Стануть у нагоді кожному вночі
Зоряні Ведмеді – зоряні ковші.

У ковша малого зірочка ясна
Зветься і Північна, зветься й провідна.
Дивиться на північ зоряний маяк,
Зірочка pomoже визначити шлях.
Бік ліворуч – захід, а праворуч – схід,
Курс напроти – півдня даленіє світ.

Має величезний зріст,
Має голову і хвіст,
Це не тигр і не ракета.
Натякну вам по секрету (*Комета*)

Нічного неба оберіг,
і схожий бік його на ріг.
Козак моторний, красний,
хто ж цей красень ясний? (*Місяць*)

Він здалеку прилітає,
Оболонку чорну має
То його надійний щит.
Звуть же як ... (*Метеорит*)

Пригадайте і назвіть імена цих синів і дочок Сонця.
Там, де Сонечко живе,
Всесвіт зорям гнізда в'є.
Сонце в сонячній родині
І матуся, й господиня.
В Сонця стільки дітлахів –
Дві дочки і шість синів.
Діти в хаті не сидять,
На усіх парах летять.

Способи зображення поверхні Землі.

Вислови вчених.

Дон-Амінадо: «Ніщо так не допомагає повторювати географія, як виверження вулканів і землетрусів».

Михайлівський: «Карта – це книжка, читати її можуть тільки ті, хто вивчив азбуку цієї книжки».

Це зображення умовне,
А на ньому знаків повно.
Невелика то ділянка.
Видно, горбик там чи ямка,
мішаний чи хвойний ліс,
чи ставок, що вже заріс,

(певно водяться там жаби),
Все зображено в масштабі. *(План.)*

Океани — без води.
Міста — без будинків.
Країни — без людей.
Дороги — без машин...
Що це? *(Карта)*

Про відкриття карти.
Щоб сміливим мореходам
Не плутать серед морів,
Терпляче, рік за роком.
Робив карту Птоломей.
Тож 14 віків,
Вона рятувала моряків.
Які види географічних карт ви знаєте?
Назвіть відмінності цих карт.
Хто ще придумав карту, і коли? (Ератосфен)

Спробуйте намалювати умовними топографічними знаками відгадки до загадок.

Не кінь, а біжить, не ліс, а шумить. *(Річка)*

До річки-сестриці
Біжить-дзюрчить водиця. *(Джерело, струмок, річка)*

Посередині поля лежить люстерко. *(Озеро)*

Стоїть корито, повне води налито. *(Ставок)*

Не вода і не суходіл, на човні не попливеш і ногами не пройдеши. *(Болото)*

Пропоную вам, де це можливо, замінити окремі слова умовними значками.
Біля школи за селом
Витікає джерело
І на сонечку сміється,
А від нього річка в'ється.
Розпустивши шати кіс,
Там росте сосновий ліс.
Через луки йде дорога
Мимо саду, до порога,
Там будинок лісника,
Міст і стежечка вузька.

Рельєф і зміни земної поверхні.

Який компонент природи характеризують ці рядки?

Яким кольором на карті позначають форми рельєфу про які говориться у вірші?

Форми перед очима: гори, западини, низовини.

А там – плоскогір'я та височини.

Створили їх внутрішні та зовнішні сили.

А ще, додалася діяльність людини:

Кар'єри, насипи, зсуви, обвали,

Тераси, терикони, греблі, вали, канали. (Рельєф)

Розгляньте малюнок. Чому гора така засмучена?

Як ви думаєте: сонце, опади та рослини – можуть зруйнувати гору?

Яку роль в цьому процесі відіграє зміна температури повітря?

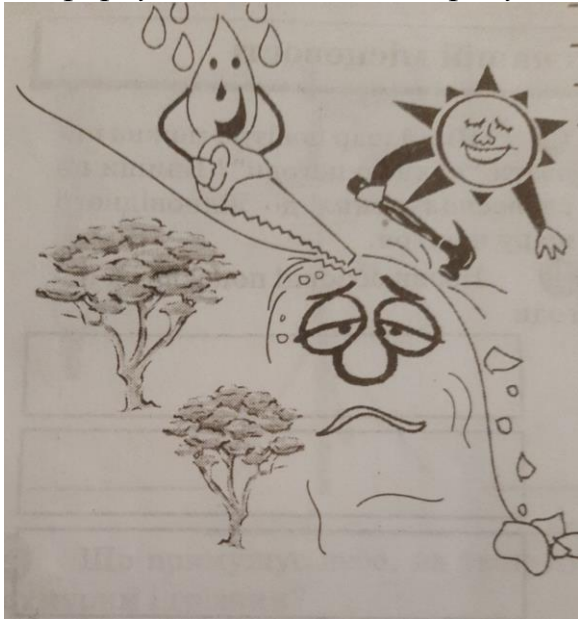
Яку роботу виконують вітер та вода?

Виберіть і підкресліть правильну відповідь, як називається процес, що зображений на малюнку: замерзання, руйнування, перенесення, вивітрювання, висихання, нагрівання.

Поясніть свою відповідь.

Підкресліть, що сприяє утворенню ярів (густа річкова сітка, товщі пухких порід, дерева і кущі, відсутність рослин, рівна поверхня)?

Розфарбуйте малюнок та придумайте для нього назву.

Який фактор вплинув на виникнення цих несприятливих процесів? (Діяльність людини).

Яка діяльність людини викликає руйнування природи та, призводить до несприятливих природних процесів? (Розробка підземних копалин, військові дії, вирубка лісів, будівництво ТЕС, забруднення атмосфери, гідросфери).

Що мав на увазі дослідник, коли говорив про «болячки»?

Які ліки проти утворення ярів, ти можеш запропонувати?

Як ви розумієте це народне прислів'я?

Про які негативні явища в природі, нас попереджають?

Навіщо береги річок та ярів засаджують деревами та не розорюють?

Гору хвали, а низ ори.

Вода камінь точить.

«Невже немає ліків проти цієї болячки, яка просто роз'їдає нашу матінку - запитував ще у 1920 р академік П. Тутковський.

Про які несприятливі природні процеси ви дізналися з вірша?

Чому осипаються шматки гірської породи?

Де розповсюджений цей процес в Україні?

Які фактори обумовили виникнення цих несприятливих, а інколи, катастрофічних природних процесів?

Чи знаєте ви, як називають ці грязь камінні лавини ?

Які причини їх утворення ?

М. Рильський. «Карпатські октави».

Була гроза, по горах в'ється дим

І сивими струмує ручаями.

І пахощі покошених галявин

Лились медами в далечінь бездонну,

І ріки заливали береги,

Бо клекотіли грози навкруги.

Погода та її складові.

Вітер.

Як називають вітри, що приносять різні опади?

Віхола, сніговиця – які ще синоніми зможете підібрати до цих слів?

Яку шкоду вона приносить людям?

Перелічіть правила безпечної поведінки людини під час заметілі.

А. Камінчук «Баба Віхола».

Баба Віхола ішла,

Велетенський міх несла.

Аж тут вихор налетів,

Міх пошарпав, потрусив.

Розв'язався бабин міх

- І посипав долу сніг.

Біла баба між осель

Закрутила карусель. (Заметіль)

Підкресли у вірші атмосферні явища.

Л. Василевська.

Заметіль у полі розгулялась,

У снігах дороги заховала –

Білий вальс танцює завірюха,

Навперейми з вітром в двері стука.

Чарівник мороз, немов з натури

Вже малює на шибках фігури,

Осипає сріблом він берізку,

Віти нахиляє її низько.

Яків Щоглів.

Звечоріло; ніч заходить,
Місяць з хмари не виходить,
... Ось схопилась хуртовина,
Закрутилася долина,
І кипить мороз у полі
На просторі та на волі.

О. Неприцький-Грановський «Вітер».

Вітер взимку снігом дує,
Вітер стогне, вередує,
Виє звіром і мете,
Сріблом криє золоте
Листя згорнене під тинном,
Дує шпарами в хатину ...
Крутить снігом крізь штахети
В білі надми й намети ...
І не знає – кому й навіщо
Вітер лине дуть зловісно,
Гнати снігом у горби,
Рить в наметах жолоби ...
Хоч недобра завірюха —
Та музична в своїх рухах ...

Поясніть прислів'я.

Багато снігу — багато хліба.
Як сніг упаде, то й пастух пропаде, як сніг розтане, то й пастух устане.
Без води борщу не зварити.
Не виливай каламутну воду, доки чистої не знайдеш.
Вода все криє, а береги риє.
Вода м'яка, а камінь пробиває.
Де вода, там і верба.
Куди водиця тече, там травичка росте.
У великій воді велика риба.
Коли квітень з водою, травень з травою.
Вода – кров матінки - землі.

Хмари. Опали.

Чи любите ви, лежачи на траві на березі річки, дивитися на небо та і слідкувати за хмарами?

А що таке хмари? Звідки вони беруться в атмосфері?

Поясніть поняття «хмари» за допомогою схеми «Утворення хмар».

Пригадайте, чи всі хмари мають однаковий вигляд? Свою думку обґрунтуйте.

Без крил — летить.

Без ніг — біжить.
Без паруса — пливе. (Хмара)

Летить сова по синьому небі:
Крила розпустила,
Сонечко закрила. (Гророва хмара)

Н. Гугляр

Біжать по небу лісові звірята.
Ведмеді, вовки, лисиці й зайчата.
Пливуть по небу сніжні тороси
І навіть човни - а на них - матроси.
А якщо на фантазію ваша думка багата,
Там свій портрет відшукайте малята. (Хмари)

*Відгадайте загадку.
Розкажіть про кругообіг цієї речовини в природі.
Я і хмара і туман, і ріка і океан. (Вода)*

Жодна речовина на Землі, не дозволяє собі такої розкоші – перебувати одразу у трьох станах і легко переходити з одного в інший.

При яких температурах відбуваються ці диво-перетворення?

Поміркуй, як зображені природні явища пов'язані з кругообігом води в природі?

Про які властивості води йде мова у вірші?

Вдома звіку рідина.
Усяк її вживає.
Буває хмаркою вона,
Пушинкою буває.
Буває і як скло,
Крихка, тверда,
Звичайна це (вода).

Яку роль відіграє вода в житті рослин?

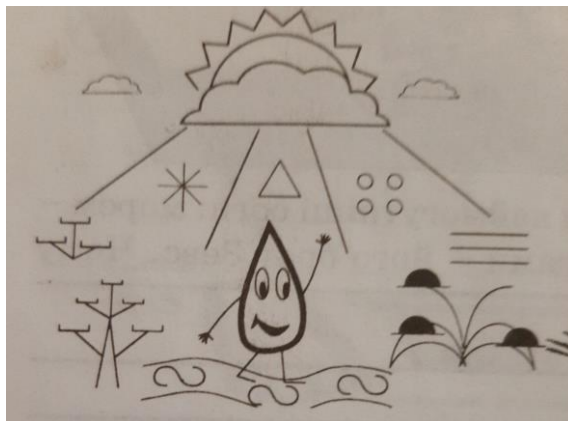
Які види опадів ви знаєте?

Як впливає наявність опадів на врожайність сільськогосподарських культур?
 Які опади можуть нашкодити людям, рослинам, тваринам?
 Як ви думаєте, навіщо взимку, на полях, розставляють снігозатримувальні споруди (тини)?

Уважно розглянь малюнок та розподіли атмосферні явища та опади, що зображені умовними знаками, в колонки, відповідно до стану води в них.

Рідкий	Твердий	Газоподібний
	Іній	Туман

Л. Костенко.

Послухаю цей дощ.
 Підкрався і шумить.
 Бляшаний звук води,
 веселих крапель кроки...
 Гроза проходила десь поруч.
 Було то блискавка, то грім.
 в лісах і травах до колін.
 Латаття ніжилось в озерах,
 хитали ряску карасі.
 Черкнула блискавка по зелах,
 аж полягли вони усі.
 Над світом білим, світом білим,
 хтось всі спіралі перегрів.
 А хмари бігли й спотикалися об грім.
 Гроза погримувала грізно,
 були ми з нею тет-а-тет.
 Тремтіла річечка рогізна,
 човни ховала в очерет.

І. Франко «Гримить».

Жде спрагла земля
 плідотворної зливи,
 І вітер над нею гуляє бурхливий.
 Із заходу - темная хмара летить
 — Гримить!

Читаючи літературні твори, уявіть та розкажіть як і чому, на вашу думку, формуються різні типи опадів: дощ, сніг, град, іній, роса?

*Про які опади іде мова у тексті, які характерні ознаки тут описано?
Музичні твори. І. Танчак «Намальований дощ», збірник пісень «Дзвіночки,
дзвіночки» Вівальді «Гроза», Гріг «Ранок», В. Косенко «Дощик».
Мультфільм «Дощику, дощику припусти» реж. Б. Храчевич. Додаток*

На дворі горою,
А в хаті водою. (Дощ)

Їхав пан,
У воду – впав.
Сам не замочився,
А води побільшало. (Дощ)

Не дід, а сивий, не спить, а стелиться,
Вкриває землю й океан, а звуть його... (Туман)

Білим оксамитом дерева
І кущі занесені,
А як вітерець дмухне,
Весь цей оксамит пропаде. (Іній)

Не сніг, не лід, а сріблом дерева прикрасив. (Іній)

Рано-вранці увесь світ
Вбрався в білий оксамит.
А як вітер нападе
Оксамит цей пропаде. (Іній)

В нас зимою білим цвітом, сад зацвів, неначе літом. (Іній)

Під вікном моїм калюжа
Уночі замерзла дуже,
Узялася склом твердим,
Добре ковзатись на нім. (Ожеледь, лід)

Ввечері додолу злітає, уночі на землі прибуває, вранці знову минає. (Роса)

В лузі вдосвіта Галинка погубила намистинки.
Сонце встало – позбирало, а Галинці – не віддало. (Роса)

Зоря-зоряниця.
Красна дівиця,
Світом ходила.
Ключі загубила;
А сонце зійшло —
Ключі знайшло. (Роса)

Прийшла зірниця, красна дівиця. Через покоси, гублячи сльози. *(Гроза)*

Розсипався горох,
На сімдесят сім доріг,
Ніхто його не бере
Ні цар ні цариця,
Ні красна дівиця. *(Град)*

Сидить дід за подушками і стріляє галушками. *((Град)*

На горі переполох – з неба сиплеться горох. *(Град)*

Летить – мовчить,
Лежить - мовчить,
Коли помре – тоді зареве. *(Сніг)*

Узимку гріє, навесні жевріє,
Улітку помирає, восени оживає. *(Сніг)*

Як ви розумієте ці прислів'я? Про які явища нас попереджають?
Погода - це настрої планети.
Вітер дме і сам не знає, що погоду він мінняє.

Взимку днина лиш година.

Підкресліть синім кольором атмосферні явища, червоним – пори року, а прикметники - зеленою.

О. Неприцький-Грановський «Сніжинка»

Краси осінньої пожежа опадає,
Мороз повітря крас, наче ніж,
І срібна наморозь на віттях наростає,
Віщуючи зиму на грані роздоріжж.
А темні крила хмар, розправившись широко.
Несуть часу відмінності зворот, —
І тільки зрідка гляне неба сине око,
Як тихо наступе новий коловорот.
І в журнім настрої пригадується літо,
Що промайнуло, гей би та луна,
І всіх бажань, що мріялося. — не нажито,
Бо осінь теж, мов сон, майнула чарівна.
Та ось сніжиночка на груди прилетіла,
За нею інші вітром нанесло.
Та заметіль в повітрі затремтіла
Стежки минулого вже снігом замело ...

*Якої погоди слід чекати героям твору?
За якими ознаками ви це визначили?*

Знайдіть в тексті інформацію про те, як називається описане явище природи. Чому ви так вважаєте?

Який прогноз погоди можна передбачити за народними прикметами?

В. Гюго. «Трудівники моря».

На вашому місці я б залишився. Послухайте, капітане Клюбен! Від собак тхне мокрою псиною. Морські птахи вже дві ночі в'ються біля маяка навколо; ліхтаря. Погана прикмета. Зараз місяць у першій чверті в цю пору погода стоїть волога. Я сьогодні бачив, як столистник згорнув листочки, а конюшина у полі вирівняла стебла. Дощові черв'яки виповзли з-під землі, мухи кусаються, бджоли не відлітають від вулика, горобці нехай держать відповідь. Дзвін чути з далеку. Сьогодні ввечері я чув благовіст із Сен-Люнери. До того ж сонце сіло за хмари. Завтра буде туман. Пливти не раджу. Як на мене, туман страшніше урагану. «Дюранда» вийшла в море, потрапила в туман і налетіла на скелю.

Яке природне явище описано в нарисі?

Підкресліть слова, що підтверджують вашу думку.

Картина Ю. Писара «Карпатська гроза».

І. Нечуй-Левицький «В Карпатах».

Сонце дуже пекло. В повітрі піднялася якась важка пара, душна, гаряча, неначе в лазні... З-за верхів далеких гір вискочили круглі хмари, білі, як срібло, жваві, ворущливі, мов живе срібло. Вони ворущились, неначе живі, ширшали па всі боки. Слідом за ними висунулись чорні густі хмари. Деся далеко замиготіла блискавка, бліда, дрібненька, неначе хтось грався, перекидаючись по небі золотими м'ячиками. Сонце стало темніше, втратило половину блиску й якості цього світу. Гори почорніли...

Посипались рідкі краплі дощу, великі, як лісові горіхи, важкі, як розтоплене олово, а потім одразу плив дощ як з відра. Здавалось, ніби небеса розступились і звідтіль, на землю, лилася ціла ріка. *(Гроза, дощ)*

Як вести себе в грозу?

- ❖ *Не ставайте під самотньо зростаючими деревами і біля високих місцевих предметів.*
- ❖ *Пам'ятайте про небезпеку, що несуть розколоти ударом блискавки дерева.*
- ❖ *Про це треба пам'ятати туристу і грибникові, рибалці і коленому подорожньому, шукає в грозу притулок під деревами.*
- ❖ *Боязнь намокнути може призвести до сумного результату.*

Виберіть загадки, що характеризують цей малюнок, розфарбуйте його.

Який одяг потрібно вибрати, якщо надумаєте погуляти в таку погоду?

Які прикмети в природі попереджують вас, що буде дощ?

Заклички та приповідки.

Іди, іди, дощику,
Відром, цебром, дійницею,
Холодною водицею.
Над нашою пашницею
Хлюп-хлюп, хлюп-хлюп.

Густий борщ — густий дощ.
Водичка, водичка.
Умий моє личико.

Щоб щічки червоніли,
Щоб очки блищали,
Щоб сміявся роток,
Щоб кусався чубок.

Коли дощі є довготривалими, вони стають шкідливими для посівів. Тоді, дітки закликають сонечко, просять веселку припинити дощ.

Сонечко, сонечко!
Відчини віконечко.
Подивись на сонечко!
Оббіжимо кругом хати:
Будемо на сонечку гуляти.

Бусел-колода,
Коли буде погода?
- Завтра раненько
Буде тепленько!

Коли настає посуха, а дощі йдуть повз або випаде невеличкий дощ, у веселки, вітру, птахів просять, щоб не забирала дощу.

Радуга-дуга,
Принеси нам дощичку.
Веселка -веселка,
Не пий нашу воду.
Вродися, ріпка,
Не густа, не рідка,
З мишачий хвіст,
З тараканій ніс...

Ой вітре, вітроньку.
Прижени хмароньку,
Полий теплим дощичком,
Встели землю килимком.

З глибин народної мудрості

- ❖ Деякі народні прикмети, що дають можливість передбачити погоду.
- ❖ Верба рано вкрилася інієм — на тривалу зиму.
- ❖ Сильні північно-східні вітри — на дощ і сніг.
- ❖ Хмари йдуть низько — очікуй холоду.
- ❖ Низькі темні щільні хмари — на тривалу негоду.
- ❖ Снігу восени нанесло рано — весна буде рання.
- ❖ Перший сніг упаде на мокру землю - залишиться, на суху - скоро зійде.
- ❖ Грім узимку — на сильні вітри, і вириті інієм—до тепла.
- ❖ Якщо вночі був іній — вдень сніг не випаде.
- ❖ Ліс шумить взимку — до снігу й відлиги.

Ознаки погіршення погоди.

- ❖ Різні хмари рухаються назустріч одна одній.
- ❖ Вранішня зоря вирізняється надзвичайно яскраво-червошим кольором.
- ❖ Біля Сонця або Місяця з'являються великі кольорові кола.
- ❖ Роса ввечері та вночі не утворюється.
- ❖ Помітно рух хмарин проти вітру – вірна ознака близької негоди.
- ❖ Роса швидко висихає — на дощ.
- ❖ Крапельки роси вранці висять на кінчиках трави, листків - перед негодою.
- ❖ Домашня птиця дуже риється пилуці, кури кудкудакають, ворони та галки збираються зграями та кричать, ластівки з писком літають біля водойм – бути дощу.
- ❖ Собаки риють землю — бути бурі.
- ❖ Кури ховаються від дощу — він буде іти довго.

Ознаки покращення погоди.

- ❖ Увечері з'являється веселка, в якій різко виділяється зелений колір. Уночі випаде сильна роса.
- ❖ Ранок ясний, без хмарин. Назустріч сонцю широко розкриваються віночки польового в'юнка.
- ❖ Сильний вітер під час дощу — на гарну погоду.
- ❖ Стало холодніше під час опадів — незабаром опади скінчаться.

Виберіть, які народні прикмети прогнозують хорошу погоду, а які – погану?

- ❖ Ластівки й стрижі літають високо у небі.
- ❖ Великі квіти білого латаття закрилися, а ластівки й стрижі літають низько над землею.
- ❖ Сонце ввечері сідає в суцільний шар хмар.
- ❖ У ярах і балках увечері й уночі стелиться туман, що зникає після сходу сонця.
- ❖ Кількість хмар па небі поступово зменшується.

Вода.

За міфами стародавніх греків водами відали наймогутніші боги: морем - Посейдон (у римлян його називали Нептун), хмарами його брат Зевс. Чому воду вважали такою могутньою?

Про що говорить письменник?

Які ознаки води він описує?

У чому полягає значення води для людини?

Як треба ставитися до неї?

Що потрібно робити людині, щоб захистити воду — основу життя?

Вода — дорогоцінний дар природи.

Це їй завдячує життя.

Рідка, тверда, газоподібна,

А все одно вона — вода.

Заповнила моря і океани.

Річки заголубіли від води.

В озерах теж живильная водиця,

І скрізь вода — куди не підеш ти.

Без тебе обмін речовин не йде,

І фотосинтез без води не де.

Природа без води загине.

Загине на планеті все живе.

Про тебе скільки віршів написали,

В піснях не обійдеться без води.

Про яке явище говорить у вірші (кругообіг води у природі)?

Збирались краплини

До купи в хмарини.

Коли їх зібралось багато,

В хмаринці було тіснувато.

Тоді вже на землю бігцем

Неслися краплинки дощем.

Сонце світило потому...

Парами вертались додому.

Краплинки чисті, маленькі,

Хмаринки білі, рідненькі...

Що далі? Хочете знати?

Треба спочатку читати.

*Як ви розумієте ці вислови? Про що нас попереджають?
Згадайте, будь ласка, прислів'я, вислови про річки, їх роль у житті людини,
природи.*

- ❖ Ні умитися, ні напиться без води.
- ❖ Листочку не розпуститися без води,
- ❖ Без води прожити не зможуть птахи, звірі та людина,
- ❖ і тому завжди всім скрізь потрібна вода!
- ❖ Бережіть воду — початок життя.
- ❖ Вода — це життя.
- ❖ Немає води, немає життя!
- ❖ Де вода — там життя!
- ❖ Родить вода, а не земля.
- ❖ Хліб - батько, а вода - мати.
- ❖ Річки - діти моря.
- ❖ Не плюй у криницю, з якої доведеться водиці напиться.
- ❖ З малого джерела - велика ріка починається,

*Який природній процес можна ототожнити із цими рядками'
О. Олесь.*

Небо з морем обнялося,
море в небі розлилося...
Цілий світ вони забули
і в тумані потонули.

Які види хвиль описані в цих творах?

Причини їх виникнення?

Яку роботу вони виконують?

О. Неприцький-Грановський «Хвилі»

Летять в перегонах завітчані кралі,
Розбурхані хвилі з дна моря, —
Без ліку і впину, тут близько і далі,
Де обрій згубивсь неозорій.
Біжать, наче коні, в широкі простори,
Зникають и перлистих туманах,
Та їх доганяють вже інші, мов гори,
Щоб зникнуть в блакитних оманах ...
Гойдається плесо безмежне, безкрає, —
Життям переповнена сила...

Про яку річку написані ці слова?

Тип її живлення? Що ви можете сказати про характер її течії?

Падають сніжинки - зледеніли роси,
Впали білі-білі за моїм вікном.
Знов сумні вербички розчесали коси

І зронили в річку сніговий війок. (*Снігове*)

Із під гірки з-під крутої
прокидається корою.
Та й до моря розтіка
через лози по ярах. (*Підземне*)

*Про які гідрологічні об'єкти написані ці рядки?
Знайдіть їх на карті.*

Я — океану нашого творіння.
Мілким буваю і глибоким.
Окрайнім та внутрішнім буваю.
На півночі зимою замерзаю. (*Море*)

Я представляю крижані потужні маси.
Які сповзають у гірські долини.
Ховаю під собою всі нерівності рельєфу,
Найвищі я вкриваю і вершини. (*Льодовики*)

Біжить, біжить — не вибіжить,
Тече, тече — не витече. (*Річка*)

Між гір.
Між долин
Кінь білий біжить. (*Русло*)

Дивляться на нього молоді осички
Кольорові свої приміряють хустинки.
Дивляться в нього молодії берізки,
Свої перед ним поправляють кіски.
І місяць, і зірки - в ньому відбиваються...
Як дзеркало це називається? (*Озеро, ставок*)

Стоїть корито, повне води налито. (*Озеро*)
Посеред поля лежить дзеркало,

Скло блакитне, оправа зелена. (*Озеро*)

Не море, не земля,
Кораблі не плавають,
Л ходити не можна. (*Болото*)

*Впізнайте за описом. Покажіть об'єкт на карті.
Про яку річку йде мова?
Хто так сказав про річку?
В яке море несе вона свої води?
Розкажіть про режим річок.*

*Від чого він залежить?
Який період з життя річки описаний?
Територією яких країн протікає ця річка?*

Т. Шевченко

*Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива...*

*Знайдіть на карті України річки про які згадується у вірші.
Згрупуйте річки за характером їх течії: гірські (швидкі) та рівнинні (повільні).
Поясніть свій вибір.
Підберіть синоніми до слів: швидка та повільна.*

В. Лучук «Скільки річок в Україні?»

*Угорі орли літають,
А внизу потоки грають,
Буйні води котить Тиса,
Рине Прут і Латориця,
Черемоші два іскряться:
Один - білий, другий чорний,
Кожен смілий та проворний...
Під Карпатами Дністер
Тихе плесо розпростер.
Як волошки голубий
У Дністер впадає Стрий.
А по той бік гір чимдуж
Поспішає долом Уж.
А над Ужем, кожен знає,
Місто Ужгород зростає!
Крізь Донбас повз терикони
Мчить Донець без перепони, -
Шлях верстає, він за гоном,
Щоб з'єднатись з тихим Доном.
Ось Дніпро біжить невпинний.
Річка - символ України.
На зеленій на Десні
Просто диво навесні.
І на Ворсклі у свічадо
Всі полтавки зорять радо.
України крайній пруг
Обмиває річка Буг.*

Відгадайте ребуси та поєднайте вірш із його річкою.

Які річки ще не мають свого ребуса?

Спробуйте скласти та намалювати ребус з допомогою дорослих або користуючись генератором ребусів: <http://rebus1.com/ua>.

Додаток

І. Чернецький «Стохід»

Сто витопів, сто пошуків путі
На ясні зорі та на тихі води.
Крізь болота, та через незнані броди
Утверджується руслами в своїм бутті.

Й. Струцюк «Чорногузка»

Як, скажи не дивуватись!
Де таке ще бачив світ,
Аби річку чорногузи
Переходили убрид!
А вона! А їй байдуже!
Крила в птаха узяла.
Вирвалася до схід сонця
Й полетіла од села
А під вечір в очереті
Зупинилася на мить.
Поцікавилась линами:
Хто як виріс. Хто де спить?
Завернула ненароком
До сусіднього села.
Так од стану Білостоку
Аж до Стиру прибула.

Л. Забашта «Водопад»

Понад Прутом, у Яремчі,
Бризки білі б'ють в каміння.
Понад Прутом, у Яремчі,
Вже не видиво — видіння!
Понад Прутом — берег круто,
Берег круто, крем'янисто,
А смереки пахнуть руто,
Зелен-руто, урочисто.

Яка пора року змальована у творах? З ким поет порівнює весну?

І. Франко «Лис Микита»
Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Мов дівчина у вінку.
Ожили кущі, діброви,
Повно гамору, розмови
І пісень в чагарнику.

Погода та її складові – опади.

Мета: продовжувати формувати уявлення про погоду, її складовими: опадами, вітром та їх значенням для діяльності людини;

сприяти розвитку мислення, уміння аналізувати, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати бажання вивчати навколишній світ.

Розвивати в учнів пізнавальний інтерес. самостійність.

Обладнання: підручник Будна В. О. «Я досліджую світ» 1 частина 4 клас, зошит, фізична карта півкуль, комп'ютер, роздатковий матеріал для учнів.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

I. Організація класу до уроку.

II. Актуалізація знань, умінь учнів.

Послухайте, яка історія трапилась у селі з бабусею Федорою.

- Чим вона була так стривожена?
- Як можна допомогти їй в сучасних умовах?

Увага на екран. П. Глазового: «Бабуся Федора» *Відео*

III. Вивчення нового матеріалу.

Подивіться уважно на схему і пригадайте, які ще види опадів, крім дощу, ви можете тут знайти?

1. Опади

Види опадів за агрегатним станом.

Робота із малюнком-схемою. (учні називають види опадів і розподіляють їх у таблицю).

Рідкі	Тверді	Газоподібні
Дощ	Сніг	Туман
Роса	Град	
	Іній	
	Ожеледь	

Дія атмосферних опадів буває надзвичайно різною. Наприклад, дощ приносить благодатну вологу для рослин, тварин та людей, а може бути причиною катастрофічних повеней і паводків. Сніг, наче ковдра, захищає посіви від сильних морозів, а може бути причиною заносів, аварій на дорогах, обриву ліній електропередач. Сьогодні на уроці ми продовжуватимемо знайомитися із складовими погоди – з опадами, а також, познайомимось з професіями людей, які вміють прогнозувати погоду.

Я і хмара і туман і ріка і океан.

Отже, про воду, що випадає на земну поверхню в рідкому, твердому стані – ми і поговоримо на сьогоднішньому уроці.

2. Повідомлення теми і мети уроку.

« Погода та її складові – опади». (запис в зошитах)

Відгадайте загадку:

- Білі гуси по синьому морю пливуть. (хмари)
- Згадайте, які бувають хмари? (купчасті, шаруваті, перисті)
- Послухайте вірш лучанина Кості Шишка ПІСНЯ ДОЩУ (<https://www.youtube.com>. Німогомін. Волинь. с. 0.25-0.59)

Я - дощ. Я - дощ.
Старенька пряха.
На лаву даху
...я сідаю,
І з вовни хмар пряду,
прозору ниточку веду,
і рядна райдуг розстилаю,
плету фату...
- Стук-стук! –
У вікна я прошусь.
- Шу-шу! –
З куцями я шепчусь.
- Почуй, почуй!
На вулиці ночуй...-
Мовчу.
Я - дощ. Я - дощ.
Спадаю з висоти.–
За небом стиха я ридаю,
сльозою тихою стікаю
по зморшках мерзлої землі.

- Знайдіть у вірші слова, що пояснюють зв'язок хмари і дощу.
- Яке явище з'являється на небі після дощу?
- Як ви уявляєте, що таке хмара?
- Яке відношення вони мають до опадів?

Послухайте - посеред мальовничого лісового озера жила-була краплинка, звали яку Лія. Була вона маленька і ще нетямуща. Кожен день, разом із своїми подружками вона безтурботно хлюпалася в променях ласкавого сонця та гралася в квачика їм було добре і затишно. Але якось, одного разу, вони настільки захопились, що навіть не помітили як невідома сила підхопила їх і швидко понесла високо вгору. Від несподіванки - Лія заплющила очі і раптом опустилася на щось м'яке, вона підняла свої повіки, і побачила хмаринку, що складалась з таких же веселих і непосидючих крапельінок. Непосида подивилася вниз і ахнула, побачивши Землю, яка була невимовної краси. Раптом пустунець вітер підхопив хмаринку разом з краплинками і поніс її все далі і далі від рідного озера. Мама, матусенько, закричала Лія, але озеро її вже не чуло.

3. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

- Як ви думаєте, чи зможе краплинка повернутися до свого рідного озера? Чому?

Робота із схемою «Кругообіг води в природі».

- - Чому не з кожного хмари випадають опади?

Подумки уявіть, що ми злетіли на небо у гості до нашої знайомої Леї і подивилися на хмару зверху і знизу. Її тепла нижня частина складається з водяних крапель, різних за розміром. Середня частина хмари холодніше: тут разом з крапельками води знаходяться крижинки. А на самому верху панує мороз під 40-50°C, в хмарі плавають одні лише крижинки.

Діаметр краплі в хмарі різний: дощової - від 0,5 до 5мм, а снігової - 0,01 мм.

За силою дощі поділяють на зливові, грозові. Зливові дощі проходять швидко і випадають з купчасто-дощових хмар. Грозові - йдуть в основному довго і випадають із шаруватих хмар.

- #### 4. Випереджувальне завдання для учнів з ООП (зачитують повідомлення про дивовижні дощі).

«Кольорові дощі» Бувають випадки, коли з неба ллються червоний, чорний, сірий, молочний дощі. У 1956р в Києві випав «молочний дощ». Дослідники з'ясували, що причиною цьому були частинки білої глини в ньому.

У Вірменії, був випадок, коли злива висипала з неба на голови людей безліч риби. Трапляються дощі з медуз, жаб, водоростей.

В Індії ж і знаходиться най вологіше місце в світі -Черапунджі.

Бувають опади, коли краплі води дрібніші від звичайних крапель дощу. Вони не дають кіл на воді і ледь відчутні на обличчі. Це мряка - рідкі опади, що випадають із шаруватих хмар і складаються з дуже дрібних крапель.

Чи знаєте ви, що найбільша крапля, що впала на Землю, була розміром 9,4.мм. (показати зразок).

5. Вітер.

О. Олесь «Вітер».

Вітер носить, літає
Топче луки і поля,
Жовті трави прогинає,
Лист зриває із гілля.
То скирти, стоги розносе,
То у сурми загуде,
То в безсиллі заголосе
І до скелі припаде.

Яким приладом вимірюють силу і напрям вітру? (Флюгер).

Які бувають вітри за напрямком? (північний, південний, західний, східний.)

Підкресліть слова які означають різні вітри.

Злива, вітерець, веселка, буревій, хурделиця, туман, ураган, ожеледь, заметіль.

Поясніть свій вибір.

Пустун вітер, наскрізь пронизує хмари, бурі і урагани. Тому крапельки води і крижинки знаходяться в постійному русі. Потрапляючи то в холодну частину хмари, то в теплу, вони змінюються: то замерзають, то розморожують. Якщо вона знову підніметься вгору, то на ній намерзає другий шар льоду. Стикаючись, крапельки зливаються, збільшуються в розмірах, важчають і настає такий момент, коли вони вже не можуть вільно літати і падають вниз, залишаючи свій небесний дім. І тоді починається ...

6. Тверді опади.

Сидить дід за подушками і стріляє галушками.

Розсипався горох на тисячі доріг, ніхто його не підбере. Що це? (град)

Град - опади у вигляді твердих крижаних частинок, частіше круглої, іноді неправильної форми, різних розмірів, зазвичай з горошину і дрібніше. Але іноді і розміром з куряче яйце!

Випереджувальне завдання для учнів з ООП (зачитую повідомлення про град).

В Індії, після граду, що випав улітку 1939р, знайшли градину, вага якої була 3,4кг. Подейкують, що одного разу градом убило слона. Найбільша градина зафіксований у 1902р в Китаї, її вага була 4,5кг.

Схожа на град сніжна крупа, тільки це не крижана, а сніжна кулька.

- Здогадайтесь, про які опади ця загадка?

В небі хмара пролітала,
білий пух порозсипала,
він на землю міцно ліг,
називають його. (Сніг)

Тверді опади у вигляді снігу випадає з багатьох видів хмар в холодну пору в вигляді крижаних кристалів, зазвичай мають форму 6-променевих зірочок. Температура повітря в хмарах в цей час = 0°C і складаються вони з дрібних кристаликів-голочок, які, з'єднуючись разом, утворюють сніжинки.

Немає жодної однакової сніжинки, і у нас теж вони вийшли різні.

Відео про будову сніжинок

Як утворюється паморозь - відповідь на запитання знайдіть у вірші?

Паморозь.

Убрались дерева в морозяну глицю,

Тиша ранкова дзвенить.
Кожну билиночку, кожну травицю
Срібна одіж полонить.
Поле заснуло і ліс під горою
Спить у морозній імлі.
Білий туман сновигає марою –
Стиха повзе по землі.
Дух перехоплює казка зимова,
Вабить холодна краса.
Білою піною срібна обнова
З кожної гілки звиса.
Килим небачений паморозь виткала,
Холод його остудив.
Сяє довкіл кришталевиими нитками
Витвір морозу й води...

Так, дійсно, іній, або паморозь - снігоподібний вид опадів Це тонкий шар крижаних кристалів, що осідають з водяної пари атмосфери на гілках дерев, дротах, охолодженій поверхні, ґрунту, трави, предметах. Зазвичай утворюється в ясні тихі ночі в холодний період.

Тверді опади у вигляді частинок неправильної (на відміну від сніжинок) форми, (сніжна і крижана крупа), зазвичай спостерігається в перехідні сезони року (весна, осінь), буває взимку.

- Здогадайтесь, про які опади ми ще не говорили?

Зоря-зірниця, красна дівиця,
по небу гуляла, плакала-ридала.
Місяць бачив- не підняв.
Сонце встало і зібрало. (Роса)

Роса, краплі води, які осідають на поверхню землі, рослини, предмети при конденсації водяної пари в повітрі в результаті зниження температури з настанням ночі.

Туман.

О. Олесь.

Небо з морем обнялося,
Небо з морем все злилося.
Цілий світ вони забули –
І в тумані потонули.

- *Що являють собою туман і хмари? З якої причини вони виникають?*
- *Чи можна сказати що туман – це хмарка, яка повільно спустилась додолю?*
- *Чому, коли відчиняти двері або квартиру взимку, у повітрі утворюється туман (клуби пари), а влітку ми цього не спостерігаємо?*

Ожеледь.

- *Що це таке?*

- Коли вона може з'явитися?
- Чому під час ожеледі не варто іти з руками засунутими в карман?
- Чому не варто розмовляти по телефону?
- Чому не варто знаходитись близько біля будинків?

Що ж таке атмосферні опади? Піктограма.

Атмосферні опади — це вода, що випадає з хмар, а також та, яка виділяється з повітря на земну поверхню і на предмети.

Робота з малюнком в підручнику с. 125. (Опадомір, термометр, флюгер).

-Кількість опадів вимірюється за допомогою опадоміра.

Він схожий на відро. Його встановлюють на стовп і оточують спеціальним захистом, щоб вітер не зносив опади, наприклад сніг, в сторону. При визначенні кількості опадів з опадоміра виливають воду в вимірювальну склянку і вимірюють товщину водяного шару в мм. Опадомір знімають 2 рази на добу: о 7 годині ранку і о 19 годині вечора. Кількість опадів за добу визначають шляхом складання результатів двох вимірювань. Так само можна порахувати кількість опадів за місяць або за рік.

А де біля нашої школи, ви бачили флюгер?

Чому його, найчастіше, встановлюють на даху?

Розкажіть з яких частин він складається.

Про який прилад ми ще не розповіли? Що ним вимірюють?

Чому цифра нуль знаходиться не на початку шкали, а посередині?

Навіщо людям вимірювати показники погоди, цими приладами?

Люди з давніх-давен спостерігали за погодою. Щодня ми дізнаємось передбачення погоди на наступні дні. Для цього учені збирають дані про стан атмосфери на метеорологічних станціях, що обладнані приладами для вимірювання температури повітря, кількості опадів, напрямку, сили і швидкості вітру та визначення інших показників погоди. Зібрані показники метеорологи доповнюють даними, які надають метеорологічні супутники Землі. На основі аналізів цих даних синоптики складають прогноз погоди — її науково обґрунтоване передбачення. Передбачити погоду можна завдяки спостереженням за різними прикметами. Наприклад, про погіршення погоди свідчить посилення вітру під вечір, поява на небі темних хмар, червоний захід Сонця.

Для чого людині потрібен прогноз погоди?

Від погоди залежать багато видів господарської діяльності людини *Яких?*

Людам яких професій важливо знати прогноз погоди? Агрономи, садівники, трактористи, будівельники — це спеціалісти, яким важливо знати прогноз погоди, щоб планувати свою роботу.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

Кажуть, що погода це - настрій планети. Він дуже різний. Але не буває у природи поганої погоди – буває недоречний одяг (для певної погоди) і поведінка людей.

Виготовлення аплікації (підр. С.128).

У вас на столах лежать зразок і заготовки аплікації/малюнку Дощ/Снігопад.

Розгляньте малюнок, який вам сподобався. В який одяг одягнена дівчинка? Приклейте, той вид опадів, який на вашу думку буде доречним для її одягу.

Обґрунтуйте свій вибір.

VII. Домашнє завдання. Стор. 125-126, опрацювати матеріал, вміти відповісти на питання. Зібрати якомога більше прикмет, що передбачають ясну і похмуру погоду.

Екологічна казка «Пригода на лісовій галявині».

Під мелодію кліпу гурту Даха-браха «Весняночка» 3.49.

Ой, весняночка, де твоя дочка?

... Ой, ти, весна, ти красна,

А, що ж ти нам вонесла?

Я й вонесло, вонесло

Вступ ведучої 0.59. Музика лунає фоном

Три користі радості...

... Ой, ти, весна, ти красна,

А, що ж ти нам вонесла?

Я й вонесло, вонесло

Три користі радості.

Ведуча: Двадцять століття минуло

І двадцять перше настало

Давно людина на планеті

Господарем стала.

Творили люди, будували

Літати в космос навіть стали,

Навчилися змінювать погоду!

І майже ... знищили природу!

Чого вартий Чорнобиль один?

Вимерло безліч тварин

Ведучий: Важко стало на землі

Жити птахам, звірині.

Люди хворі теж страждають,

Ліки не допомагають!

Як же бути, що робити?

Як на світі далі жити?(*кінець відео*)

Ось послухайте будь-ласка

Екологічну казку.

Трек 2. На мелодію пісні «Минають дні»

Ведуча: Минають дні, витікає вода,

Висихає вода в океанах...

А планета одна, вона гине сама,

Тільки рани, кругом, тільки рани...

Не каліч, не вбивай, не руйнуй ти її

Ця планета для всіх вона варта життя –

Ця планета твоя, гине бідна земля.

Ця планета твоя, твоя і моя.

Подивись на природу: сиротіє земля

Там руїни одні, там багато сміття

Зупинись, допомогу надай, ти надай
Буде добре тоді, забуває життя

Ведуча: В тій хатинці жив лісник,
Звірам він був помічник
Взимку він їх годував
Годівнички майстрував

Ведучий: Був він другом, був він братом
І для звіра і для птаха.
Та нажаль, життя не вічне...
Лісника того не стало,
І хатинка пустувала.

Трек 3

Ведуча: Яюсь зранку до хатинки
Мишеня пришкутильгало
Вигляд мало воно кепський
Щось під ніс собі пищало.

На мелодію пісні «Зимовий сон», (прибирає)

Мишка: Народилася я мишкою маленькою,
На пшеничнім полі жила,
Тільки раптом неждано-негадано
Горе до нас прийшло
До ґрунту міндобрива сипали,
І вже нітратами вкрита земля.
І під добривами та пестицидами
Зникла нірка моя.
(музика тихіше)

Мишка: Ой, яка хатинка славна!
І нікого в ній нема...
Як чистенько в ній і гарно!
Буду жити тут сама. (кінець)

Ведуча: Мишка в хату перебралась,
Відійшла, полікувалась,
Де – цілющою травичкою,
Де - джерельною водичкою.
Стала жити поживати,
В хатці господарювати.

Ведучий: Через місяць до хатинки
Прямували дві тваринки.
Це були два жабенятка,
Зацікавила їх хатка.
Жабенятка були хворі,

Говорили дуже кволо,
Лапки ледь пересували
І до Мишки промовляли:

Трек 4. На мелодію пісні «Сидів у лузі коник». (Танець жабенят)

Ми плавали у річці,
Стрибали у травичці,
Було нам дуже добре
І весело завжди.
Приспів: «Ква - ква!» «Ква - ква!»
Ми весело співали,
«Ква - ква!»: «Ква - ква!»
Співали день і ніч.

Нам сонечко світило
Та раптом все змінилось,
Брудною стала річка
І берег став брудним.
«Ква - ква!»: «Ква - ква!»
Брудною стала річка
«Ква - ква!»: «Ква - ква!»
І берег став брудним.

Ми весело не можемо!
Ми хворі, «Ква – ква!»
Нам страшно, Ква – ква!»
Рятуйте, допоможіть!
«Ква - ква!»: «Ква - ква!»
Брудною стала річка
«Ква - ква!»: «Ква - ква!»
І берег став брудним.

Жабка 1: Люба мишко, дорогенька,
Будь ти нам, як сестра рідненька
Пожалій нас бідолашних,
Жабеняток двох нещасних.

Жабка 2: У ставку ми проживали
Там хатинку свою мали,
Тихо, мирно ми жили,
Коли люди враз прийшли.

Жабка 1: Хімзавод побудували,
Воду в річці зіпсували,
Забруднили все довкола, -
Стали всі тварини кволі.

Жабка 1: Ви нас звідси не женіть
До хатинки нас впустіть.

Жабка 2: Друзями ми будем з вами
Вік ми цього не забудем.

Мишка: Ну, заходьте дорогенькі,
Нагодуем вас смачненьким,
Обігрієм, підлікуєм,
Від біди ми вас врятуєм.

Ведуча: І в хатині лісовій
Сміх лунає голосний
Жабки пісеньки співають
Любих мишок розважають.

Ведучий: Але якось із вікна
Бачить Мишка Їжачка
Йшов він дивною ходою
Ніг не чув вже під собою.
Весь облізлий і худий,
Хоч Їжак ще молодий.

Трек 5. Пісня Їжачка (в стилі реп)

Дощ я любив, дощ я любив,
На прогулянку я під дощем ходив.
Якось іду на прогулянку знов –
Дощ кислотний раптом пішов!
Одразу навколо, одразу навколо
Все почорніло, ніби згоріло.
Трава і дерева, і квіти пропали,
Отруєні звірі! Що з нами стало?
Що ж далі буде? Як далі жити?
Де маю я голову прихилити?

Ведуча: Став сердешний на поріг
І звернувся він до всіх. *(кінець)*

Їжачок: Я прийшов до вас, молю:
Не женіть ви сироту,
Поможіть і порятуйте,
Від хвороби полікуйте,
Я від добрив і нітратів
Ледь життя своє не втратив.
В хатку ви мене впустіть
У сім'ю свою прийміть.

Мишка: Ти, Їжаче, не хвилюйся,

Йди до хатки, підлікуйся.
Ми тебе не проженемо,
У сім'ю свою приймемо.

Трек 6.

Ведуча: І в хатинці на узліссі
Не змовкають голоси.
Жабки й Мишки там співають
Їжачка все розважають.
Якось ближче до вечері
Чують звірі – стук у двері,
Просить хтось подати водички...
Це до них прийшла Лисичка.
Вся обідрана, змарніла,
Хутро все на ній згоріло,
Хвіст обсмалений висить,
Вся від холоду тремтить.

Лисичка: Туристи якось в ліс прийшли,
Розклали вогнище вони,
Сміття порозкидали, банки.
В траві зеленій – биті склянки.
Від вогнищ ліс почав палати,
І звірі мусили тікати.
Я обпеклася, все болить.
Мене до хати ви пустіть.

Лисичка: Браття – звірі, ви почуйте,
Від біди мене врятуйте!
Від пожежі ледь втекла.
Добре, що я вас знайшла.

Мишка: Не хвилюйся так, Лисичко,
Не сумуй ти так, сестричко.

Жабка: Ти родину тут знайшла.
Ми тепер твоя сім'я.

Їжачок: Підлікуємо! І знову
Будеш гарна і здорова!

Ведучий: І в хатинці невеликій
Чути спів, веселий сміх.
Тіснувато там звірятам
Але дім є в них усіх. *(кінець треку)*.

Ведуча: Якось вранці на узлісся

Хижі звірі підійшли.
Й зовсім мирно попросили,
Щоб в хатинку їх впустили.

Трек 7. (Вовк, Ведмідь – виходять)

Вовк: Не женіть ви нас, звірята!
Порятуйте нас, малята!
Сумно нам на цьому світі,
Повмирили наші діти.

Ведмідь: Люди їх перестріляли,
З хутра шуб понашивали,
Хто живий залишився -
В зоопарку опинився. *(кінець)*

Вовк: Браконьєри нас полюють
У природі все руйнують.
Скільки знищено тварин –
Знає тільки Бог один.

Мишка: Не журіться, йдіть до хати!

Жабка 1: Раді всіх ми прийняти!

Жабка 2: Та прохання є до вас,
Щоб не з'їли ви всіх нас!

Вовк: Ні, звірята, ні, малята,
Ми не будемо вас їсти,
Бо слабі ми й дуже хворі,
І нема зубів у нас.

Ведмідь: Від людей ми настраждались.
Скільки ж будуть зло робити?
В хащах, в лісі ми ховались
Більш нема нам де подітись.

Вовк: Ми вам станем у пригоді:
Вмієм дім охороняти!
І разом будемо природі,
Як зможемо допомагати.

Ведуча: І стали всі звірята
У хатці лісовій
Дружно поживати
У сім'ї своїй новій.

Ведучий: Та одного разу....
Ой, лишенько! Що ж буде?
Підходять до хатинки...

Звірята: Люди! Люди! Люди!

Ведмідь: Не лякайтеся, звірята!
Разом ми - велика сила!
Нас тепер не залякати,
Щоб ті люди не робили!

Лисичка: Та й люди вже замучені,
Отруєні й слабкі.
Самі себе скалічили
«Господарі» Землі.

Вовк: Осушили море й ріки.
Повирубували ліс.
А від труб, машин, заводів,
У повітрі смог завис!

Люди: 1. Ми просимо, звірята,
Послухайте, ви нас.
Прийшли сюди ми з миром,
Не проганяйте нас.

2. Від дій людських бездумних
Земля зазнала бід.
І на живій природі
Страшний лишили слід!
Усі розумні люди,
Нарешті зрозуміли
Що рятувать природу
Нам треба в цей же час.
Бо завтра пізно буде!

1. Будемо ми дружно жити
Та ніколи не тужити
Не забруднювати те довкілля
Бо від цього гинуть трави, квіти, гілля.
То ж давайте допоможемо планеті:
А не сидіти в тому Інтернеті
Щоб весною розквітали квіти
Щоб здорові жили на планеті діти
Не губіть оцю прекрасну вроду
Люди. Бережіть природу!

Трек 8. На мелодію пісні «Усмішка».

Треба нам природу захищати:
Берегти річки, діброви, трави,
Щоб в пустелі вік не доживати,
Щоби люди, й звірі – всі були здорові.
ПРИСПІВ: Тож давайте всі гуртом
Дружно візьмемось разом
За роботу! Друзі всі беріться з нами!
Птахів, звірів рятувати
І порядок пильнувати
У природі будем разом ми всі з вами.

Ведучий: Планети нашої простори:
тварини, квіти, ліс, рілля,
Гори високі, степ, море,
все це жило - жила Земля.
Та людям влади захотілось,
Змінити пустелі і поля
Звернути ріки проти течій,
і ось природа помира.

Ведуча: Земле, люба моя!
Ви схаменіться, люди!
Як погубимо її – іншої не буде!
Треба всім нам, дружно,
Братись за роботу.
Щоб зберегти для нащадків
нашу домівку- природу
Матимемо страшне майбутнє
Якщо не зрозуміти всім,
Що жити в цьому домі – НАМ!

Трек 2. На мелодію пісні «Минають дні».

Ой хто ж винен у тім? Винні люди самі,
Що забруднені ріки й поля,
Що давно вже нема тих зелених лісів
Від людей вже втомилась Земля.

І кислотні дощі, а в озоні дірки,
аміак і феноли в воді,
Гинуть трави й ліси,
Звірі, риби й птахи.
Люди хворі старі й молоді.

Катастрофи й війна, радіація й пил,
Та невже ми себе хочем вбити?
Всі ми діти Землі – і дорослі й малі,
Час настав вже це все припинить.

Нехай квітнуть сади й зеленіють гаї,
В стежці в'ється зелена трава
І у Всесвіті хай процвітає наш дім,
Щастям повниться кожна душа.

Трек 6. Пісня «Дружба».

Якщо друг не сміється,
То сумним все здається,
Запали йому сонце –
Це так просто!

Перетворюй все трішки
На веселу усмішку,
Навіть сум і сльозинки -
Це так просто!

Приспів: І неділя й субота,
Дружба - це не робота,
Дружба - це не робота!
Друзі є, а для них
Не буває вихідних! (3)

Додаток.

Річки.

rebus1.com / ua

Припять

rebus1.com / ua

Чорногузка

rebus1.com / ua

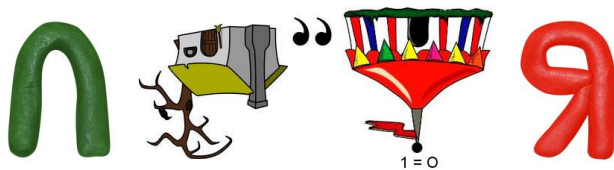
Стохід

rebus1.com / ua

Дністер

rebus1.com / ua

Латриця

rebus1.com / ua

Прут

Тиса

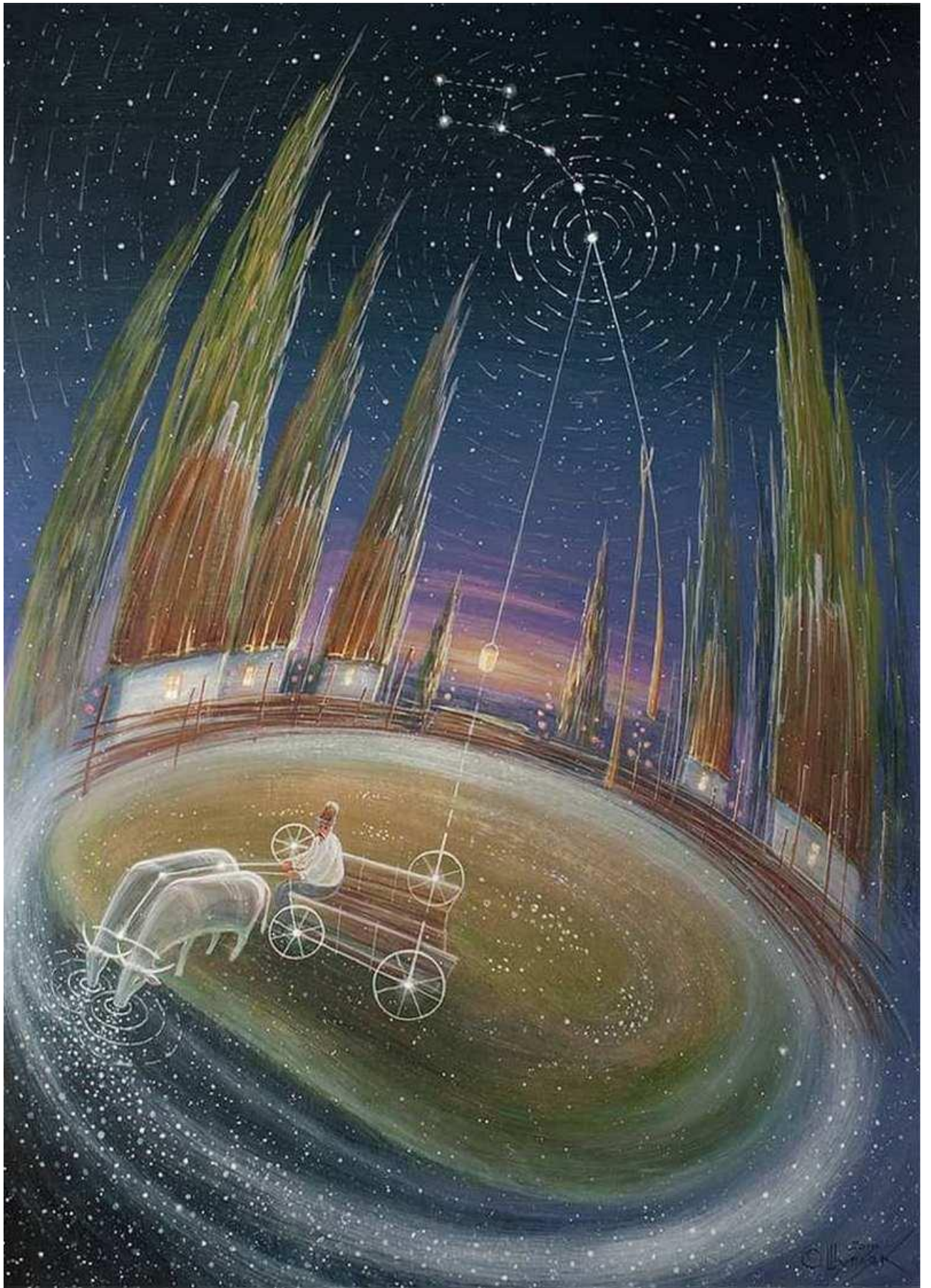
Картини.
Шупляк серія «Український космос».

О. Шупляк «Дівчина з відрами (сузір'я Орел)».

О. Шупляк «Вісь Земля і небо».

О. Шупляк. «Чумацький шлях»

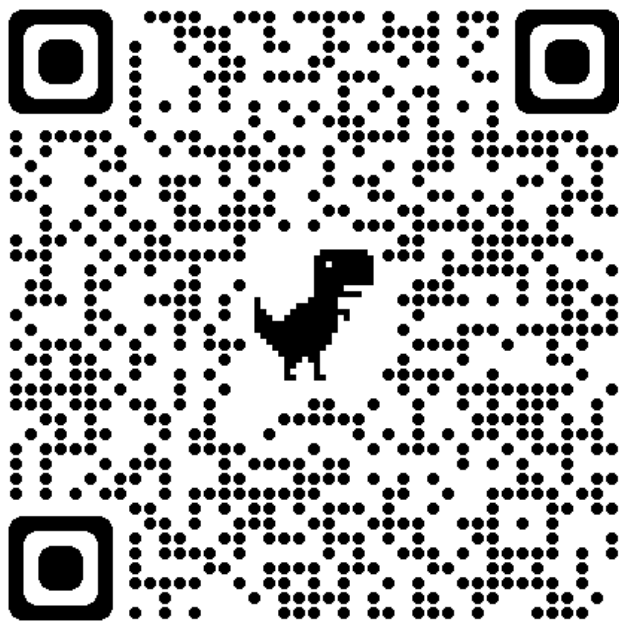
О. Шупляк «Створення світу».

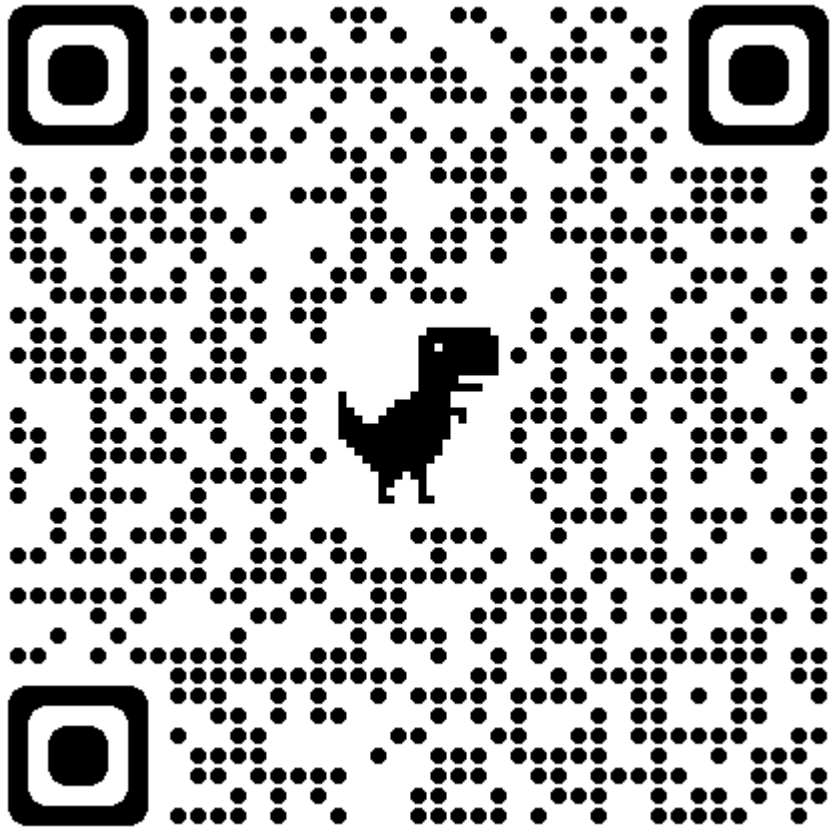

К. Моне. «Ставок із ліліями»

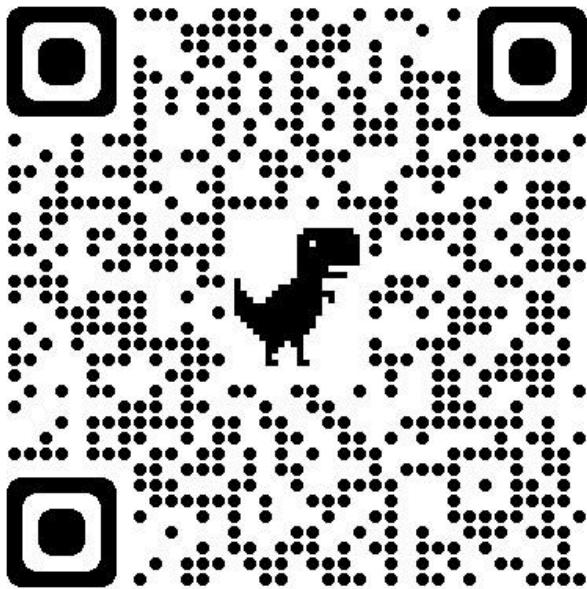

Ю. Писар «Ехо предків» (гірський рельєф).

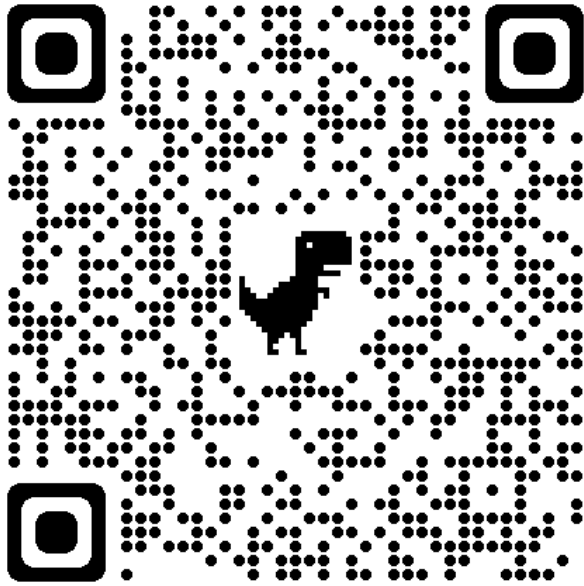

К. Білокур «На скелі» (рельєф, вивітлювання).

Ю. Писар, «Біла річка» (гірська річка).

Ю. Писар «Коли говорять фарби», (туман).